

עו"ד על הפרשה

פרשת השבוע, בהעלותך, תשע"ה
גיליון מס' 29
עורך: אלישי בן-יצחק, עו"ד
עורכת לשונית: עינב פלק

יהיו דברינו כאן מוקדשים
לע"נ הילדה תהילה חיה ז"ל אשר נקטפה
ברמי ימיה - והימים ימי אזכרתה

"ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית"

לשון הרע והוצאת דיבה על אנשי ציבור

אלישי בן-יצחק*

אקדמות מליני

פרשת בהעלותך נחתמת בחטאה של מרים, ופרק יב מתאר את השתלשלות המקרה מהחטא ועד לעונש. הפרק נפתח בתיאור קצר של העובדות:

ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית שלקח כי אשה כושית לקח, ויאמרו הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דיבר, וישמע ה'. והאיש משה ענו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה.¹

מיד לאחר מכן מובאת תגובת האל,² והפרשה נחתמת בעונשה של מרים – בצרעת.³ מהכתוב לא ברור מה היה חטאה של מרים, ופסוקים אלו מעוררים קשיים.⁴ ברור שמרים הנביאה מדברת על משה במילה "ותדבר". המדרש עומד על משמעותה של המילה וקובע כי "אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה",⁵ כלומר ביקורת קשה שהטיחה מרים במשה המנהיג. הביקורת נסובה על האשה הכושית שלקח משה, אך בעניין תוכן הדברים ומשמעותם חלוקים פרשני המקרא; מה משמעות "לקח"? האם הכוונה לנשא

אישה שמוצאה בכוש, או שמא הכוונה כי פרש מאשתו?⁶ ולא זו בלבד, עוד נחלקו הפרשנים בדבר משמעות המילה "כושית"; האם כושית ממש⁷ או הכוונה ללשון סגי נהור ומדובר באישה יפה?⁸ בין שהדברים הם לשבחו של משה ובין שהם לגנותו, האל אינו מוכן לקבל דפוס דיבור זה והוא מוכיח את מרים. ואולי מעבר לתוכחה יש כאן מעין משפט, הכרעה וגזר דין שבעטיו לוקה מרים בצרעת.

מכאן אבקש לפתוח צוהר לאחת התופעות הרווחות בימינו, והיא לשון הרע על נבחר ציבור.

לשון הרע על אנשי ציבור ועל נבחריו

עבירת לשון הרע נתפסת בחז"ל כאחת מהעבירות שנפרעין עליה בעולם הזה,⁹ והרמב"ם מסווג אותה כאחת מהעבירות החמורות.¹⁰ ר' ישראל מאיר הכהן (פולין, המאה ה-19) הקדיש לאיסור לשון הרע, לפרטיו ולדקדוקיו חיבור שלם בשם "חפץ חיים", ספר שכל עניינו לשון הרע ורכילות. ויודגש כבר עתה שחרף היקף היריעה, המעיין בספר אינו מוצא כל הבחנה בין אחד העם לנבחר מהעם, ולדידי לא בכדי.

*אלישי בן-יצחק, עורך דין, מוסמך במשפטים מטעם האוניברסיטה העברית, בעל משרד עורכי דין ומרצה מן החוץ במרכז האקדמי 'שערי משפט'.

¹ במדבר יב, א-ג.

² במדבר יב, ד-ט.

³ במדבר יב, י-טז. הצרעת בתפיסה המקראית היא ביטוי חיצוני לעונש רוחני המוטל על האדם בעטייה של עבירה על איסור לשון הרע, כפי שמשמיענו ריש לקיש בדרשתו המפורסמת על הביטוי במקרא "זאת תורת המצורע" (ויקרא יד ב) – "זאת תהיה תורתו של מוציא שם רע" (בבלי, ערכין טו, ע"ב), וכפי שמטעים הרמב"ם, הצרעת "אינו ממנהגו של עולם אלא אות ופלא היה בישראל כדי להזהיר מלשון הרע" (משנה תורה, הלכות טומאת צרעת, פרק טז, הלכה ז).

⁴ ראו רש"י הירש, במדבר יב, א.

⁵ ילקוט שמעוני, במדבר, בהעלותך, רמז (תשל"ז).

⁶ ראו למשל ספרי זוטא, פרק יב, פסוק א; רש"י, חזקוני, האלשיך לבמדבר יב א.

⁷ ראו למשל פירושם של הרשב"ם, חזקוני לבמדבר יב א; על הכושי ועל התייחסות אליו ראו במונוגרפיה שהקדיש לעניין זה אברהם מלמד, **היהפוך כושי עורו? האדם השחור כ"אחר" בתולדות התרבות היהודית** (תשס"ב).

⁸ ראו פירושם של רש"י ושל בעל הטורים לבמדבר יב א.

⁹ בבלי, ערכין טז, ע"ב; וראו נחום רקובר, "על לשון הרע ועל ענישה עליה במשפט העברי" סיני נא, קצז (תשכ"ב); והנ"ל "על לשון הרע ועל ענישה עליה במשפט העברי" סיני נא, שכו (תשכ"ב).

¹⁰ ראו משנה תורה, הלכות דעות, פרק ז, הלכה ב.

זהירות זו עוצרת במקום שנבחר ציבור סורח, נשפט ונמצא אשם. במקרה מעין זה מתעורר הצורך לפרסם, לספר ולשתף, כפי שמלמדנו המדרש על דרכו של האל במקרא:

כשם שהקב"ה מתעסק בשבחן של צדיקים לפרסם בעולם כך מתעסק בגנותן של רשעים לפרסמן בעולם, פנחס פירסמו לשבח, וזמרי לגנאי.¹⁸

במקרה של הרשעה לאחר משפט נכון לפרסם את מעשיו של איש הציבור באוזני כולם, וזאת כדי להרתיע את נבחר הציבור לבלתי יחטאו וכדי להעביר לאזרחים את המסר שהכול שווים לפני החוק ודין אחד לכולם.

במקום סיום

ארבעים שנה לאחר חטאה של מרים וערב הכניסה לארץ המובטחת מקבל עם ישראל תזכורת או תמרור אזהרה, לבל ישכחו את אשר אירע למרים הנביאה.

השמר בנגע הצרעת לשמור מאוד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים והלוויים כאשר צויתם תשמרו לעשות. זכור את אשר עשה ה' אלוֹקֵיך ל מרים בדרך בצאתכם ממצרים.¹⁹

פסוקים אלו מעוררים תהייה כפולה: מדוע עלינו לזכור את חטאה של מרים, ומה עניין הכהנים והלוויים לאזהרה על צרעת ולאיסור לשון הרע? לדעתי אין מקום הולם יותר לאזהרה זו; ערב כניסתם של בני ישראל לארץ, לפני ההתיישבות בה ולפני הקמת מוסדות שלטון בה, דווקא אז קל יותר לעסוק בלשון הרע על נבחר הציבור ועל העוסקים בעשייה ציבורית. לכן בא הכתוב להזהירנו יותר על כבודם של הכהנים ושל הלוויים – עובדי ציבור ואנשי ציבור ששימשו חוליה מקשרת בין האדם ובין האל.²⁰ אותם אנשי ציבור הם מטרה נוחה לניגוח, והנימוקים יכולים להיות כבדי משקל ורבי חשיבות; זכות הציבור לדעת, ביקורת, חופש ביטוי. מאידך גיסא עלינו לזכור כי על פי חלק מהפרשנים, עונשה של מרים לא היה בגין דברים רעים שאמרה.

אלא שהשתכללות החיים החברתיים, התפתחותה של התקשורת המודרנית ומאפייניה של צורת החיים הדמוקרטית מעוררים מחדש את התהייה אם אפשר ליצור שיח פוגעני מותר. אם אפשר לקבוע שכל אימת שמדובר בנבחר הציבור או באנשי ציבור הכול מותר, וכל פיסת מידע צריכה להיות נחלת הכלל ולהתממש בידיעה עיתונאית.¹¹

עקרונית אפשר למצוא דעות המתירות לשון הרע על נבחר הציבור. למשל, יש שניסו¹² להכפיף את מוסד הביקורת ואת דברי לשון הרע הנאמרים על ציבור לקטגוריה שנקראת "לשון הרע לתועלת",¹³ ויש שסברו¹⁴ כי נבחר ציבור שכללי המשחק הדמוקרטיים חלים עליו מקבל מכללא את ההסכמה שיהיה חשוף לביקורת. דומה בעיניי שגישות אלו אין בהן כדי לתפוס את מכלול האפשרויות שאפשר למנות בקטגוריה של לשון הרע.

לצורכי רשימה זו, בקווים ובגבולות גסים, אבקש להבחין בין ביקורת על עבודתו, על עשייתו ועל תפקודו של נבחר הציבור מחד גיסא לבין לשון הרע ורכילות מאידך גיסא. רוצה לומר, יהיה אפשר למצוא הצדקות מקום שהדברים נכנסים תחת המטרייה של ביקורת ציבורית על נבחר הציבור ועל אנשי ציבור. יתרה מזו, אושיותיה של הביקורת מושתתים על עקרונות מהמשפט העברי;¹⁵ הביקורת במצב דברים זה רצויה, נחוצה וטובה, ואף מתיישבת עם עקרון הפלורליסטיות וריבוי הדעות המושרש היטב בעולמה של הלכה.¹⁶ על כן אין כל מניעה לבקר איש ציבור, להביע עמדה על מעשיו, לפרסם את דעותיו ואף לפרש אותן מזווית ביקורתית. לדעתי כל אלו אינם בגדר לשון הרע, ואין כל צורך להיזקק להכשרתם. אלא שלא פעם הדברים הנאמרים על נבחר הציבור אינם ביקורת או הבעת עמדה על מעשיו של נבחר הציבור, כי אם דברים הנאמרים על האדם עצמו, וכל קשר בינם ובין תפקידו מקרי לחלוטין.¹⁷ במקרה כזה דומה בעיניי שאין כל מקום להתיר; אין שום טעם להצדיק דברים הנאמרים על רקע אישי וכל מטרתם להכפיש את האחר ולהתכבד בקלונו.

¹¹ על הידיעה העיתונאית ראו ירון זילברשטיין "הידיעה העיתונאית ומעמדה בספרות ההלכה" **עמדה** – תקשורת יעדים ואתגרים ג, 63 (משה רחמי עורך, תשע"ב).

¹² ראו עזריאל אריאל "לשון הרע במערכת ציבורית דמוקרטית (א) צהר ה, 37 (תשס"א); הנ"ל, "לשון הרע במערכת ציבורית דמוקרטית (ב) צהר ו, 41 (תשס"א).

¹³ על לשון הרע לתועלת ראו איתמר ורהפטיג **צנעת אדם – הזכות לפרטיות לאור ההלכה** 233 (תשס"ט); נועם סולברג "זכות אדם לשם טוב, חופש הביטוי ולשון הרע לתועלת" **פרשת השבוע** ד, 59 (אביעד הכהן ומיכאל ויגודה עורכים, תשע"ב).

¹⁴ ראו מאיר בראלי "פרסום לשון הרע על נבחר הציבור" **תחומין** לג, 137 (תשע"ג).

¹⁵ ראו למשל אלישי בן-יצחק "על חובת מתן דין וחשבון במשפט הציבורי" **דף שבועי 972**, פרשת קורח (אוניברסיטת בר-אילן, תשע"ב); אלישי בן-יצחק "על ביקורת ועל דוחות ציבוריים" **ע"ד על הפרשה** 18, פרשת ויקהל-פקודי (לשכת עורכי הדין בישראל, תשע"ה); על הביקורת ראו נריה גוטל "ביקורת תהיה? מבחנה הערכי של הביקורת" **עמדה** – **תקשורת יעדים ואתגרים** ג, 41 (משה רחמי עורך, תשע"ב).

¹⁶ אביעד הכהן "חירות הביטוי, סובלנות ופלורליזם במשפט העברי" בתוך **מנחה למנחם – ספר היובל לרב מנחם הכהן** 45–75 (חנה עמית, חיים באר ואביעד הכהן עורכים, תשס"ח).

¹⁷ אפשר להזכיר את הידיעה בעניינו של ח"כ אורן חזן, שחשפה את ההצבעה הכפולה של אביו הח"כ לשעבר יחיאל חזן לפני עשור; את הידיעה על החברה הנורבגית של בנו של ראש הממשלה; את דבריו של השחקן גברי בנאי על השרה מירי רגב ("בהמה"); דברי גנאי על ח"כ חנין זועבי; תעמולת בחירות הקוראת "רק לא ביבי"; וסרטון מביש על בוזי הרצוג. כל אלו לדידי עולים כדי לשון הרע על פי מובנו ההלכתי.

¹⁸ במדבר רבה (מהדורת וילנא), פרשת פינחס, פרשה כא.

¹⁹ דברים כד ח-ט.

²⁰ ראו בהקשר זה אלישי בן-יצחק "שיהוי ושקידה ראויה במשפט המנהלתי" **פרשת השבוע** 439 (אביעד הכהן ומיכאל ויגודה עורכים, תשע"ב).